

триумфів [Текст] / Олександр Володимирович Москалець // Українська біографістика: зб. наук. праць. Вип. 5. – К., 2009. – С. 84–91; Корпусова, В. М. Родина О. П. Новицького, М. Вязьмітіна — київські друзі М. Волошина [Текст]. / Валентина Миколаївна Корпусова // Українська біографістика: зб. наук. праць. Вип. 5. – К., 2009. – С. 176–185.

⁷ Щапов, Я. Н. Справочный инструмент историка России [Текст] / Я. Н. Щапов. – М. : Наука, 2007. – 187 с.

УДК 929:030

Світлана Ляшко,

провід. наук. співробітник НБУВ

ЩОДО ДЕЯКИХ СУЧАСНИХ ТЕНДЕНЦІЙ У РОЗВИТКУ БІОГРАФІЧНОЇ ДОВІДКОВОЇ СПРАВИ

На прикладах України, Росії, Великої Британії, Канади та інших країн висвітлено окремі сучасні тенденції у розвитку біографічної довідкової справи та методики і особливостей організації підготовки національних біографічних довідкових видань, які є важливим інструментом соціальних, політичних, професійних та інших комунікацій у суспільстві. У контексті викладеного підкреслено важливість розробки загальноприйнятої методики підготовки біографічних довідкових видань у друкованому або електронному виглядах за рахунок узгоджених принципів їхньої побудови, які передбачатимуть наявність словника, відповідних вимог до біографічної статті, якісного апарату видання тощо.

Ключові слова: біографістика, біографічні довідкові видання, біографічна стаття, апарат видання.

Сучасні дослідники звертають увагу на існування низки досить суперечливих тенденцій у розвитку книговидавництва в цілому та біографічної довідкової справи зокрема. Вони викликані актуалізацією потреби людства, національних та професійних спільнот в оперативному введенні в обіг нових знань, загальний обсяг яких, у тому числі – біографічних, зростає в геометричній прогресії та вимагає відповідної динаміки книговидання. Одночасно відбувається стрімкий розвиток нових, наприклад мобільних і, на відміну від книговидавничої справи, не дуже обмежених формальними вимогами форм та засобів розповсюдження інформації, у тому числі наукових знань, передусім в електронному вигляді (їхніх видів та типів на окремих електронних носіях або у мережевих структурах).

На сьогодні загальним наслідком цих тенденцій є помітний потяг до нехтування перевіреними часом методиками підготовки видань: у традиційному книговиданні це пояснюються потребами більш оперативного введення у суспільний обіг нових знань, а могутні і гнучкі пошукові засоби електронних видань, особливо система гіпертекстових посилань, на перший погляд, взагалі знімають з порядку денного питання методики щодо окремих традиційних видів видань, до яких, зокрема,

належать біографічні довідкові видання. Існує також думка про те, що у дальшій перспективі під тиском нових інформаційних технологій традиційна книга як така може взагалі зникнути, але це малоймовірно: світова статистика книговидавання та використання книжкової продукції засвідчує стабільне зростання на цьому ринку.

Враховуючи викладене, мова має йти про пошук таких науково-методичних засад та здійснення відповідних науково-організаційних й інших заходів, які б дозволили знайти належний компроміс між традиційними (книговидавання) та новими (електронними) засобами розповсюдження наукової інформації. На нашу думку, пріоритетним напрямом вирішення цього завдання є створення певною мірою уніфікованої методики підготовки видань у друкованому або електронному вигляді, поклавши в її основу методику книговидавання та специфіку конкретних галузей науки. При цьому створення апарату та засобів пошуку необхідної інформації виступає ключовим питанням.

Зазначене добре ілюструється прикладами розвитку довідкових видань, у тому числі – біографічних. В різних країнах світу – як найбільш розроблений з точки зору теорії і методики вид довідкових видань – енциклопедичний визначається історією розвитку нації (держави) і її суспільства, а також традиціями національного книговидавання. У цьому контексті органічний зв'язок довідкової біографістики з теорією та методикою книгознавства засвідчує світовий досвід. Так, в американських і британських довідкових виданнях, які мають більш ніж столітню історію й досвід практичного вирішення проблеми унормування зростаючого інформаційного потоку, це досягається завдяки розгорнутому науково-довідковому апарату, кумулятивним покажчикам та іменним спискам (алфавітні списки з відсиланням до томів; предметний покажчик осіб за спеціальностями і професіями; тематичні покажчики; алфавітні покажчики шкіл, коледжів, університетів; географічні покажчики та ін.).

Наприклад, свого часу за допомогою специфічних книгознавчих прийомів вдалося досягти завершеності архітектури дев'ятитомного видання «Encyclopaedia Britannica» (1875–1889). Словник статей включає близько 45 тис. позицій. До неї входить значний відсоток великих за розмірами статей-оглядів комплексного характеру. До енциклопедії додається допоміжний покажчик, який аналітично розкриває зміст усіх статей. Словник, який було розроблено для покажчика, в 10 разів збільшив інформативні можливості енциклопедії.

До вдалих методів удосконалення подання додаткового матеріалу з метою забезпечення зручності користування ним слід віднести різні

способи оновлення інформації в енциклопедіях і довідниках. Так, для швидкого знаходження потрібної довідки в основних і додаткових томах британського «Dictionary of national biography» (1885–1900; 63 томи; 29 120 біографічних довідок) були підготовлені «Покажчик і конспект» (1903). Неодноразово видавалися додаткові «Скорочені словники», відповідні стислі довідки яких одночасно виконують функцію біографічного словника. З 1917 р. через кожні 10 років до виданих томів робилися додатки, що містили біографії померлих у певний проміжок часу діячів. Аналогічний спосіб внесення доповнень у національні біографічні довідкові видання практикується у США, Німеччині, Франції та ін. Багато великих національних енциклопедій («Британіка», «Американа») регулярно оновлюються також за системою «постійного перегляду», тобто коли переглядається й оновлюється частина матеріалу.

Звернімо увагу і на ту обставину, що електронні версії (на окремих носіях та у мережових варіантах) зазначеної групи біографічних довідкових видань за своєю структурою та методикою побудови значною мірою відповідають їхнім друкованим аналогам. Це досить очевидно на прикладах Великої Британії («Oxford National Dictionary of Biography») [29] та Канади (Dictionary of Canadian Biography) [28]. Вони побудовані за алфавітним принципом, на базі словника (Канада), мають науково-довідковий апарат, кумулятивні покажчики, іменні списки, різноманітний ілюстративний матеріал (Велика Британія) тощо. Видання супроводжуються передмовою, у якій в загальних рисах окреслюються критерії відбору персоналій, а також посиланнями на методику досліджень та їхню джерельну базу (Канада). Досить традиційною є і побудова біографічної статті, яка має дефініцію, а також розгорнуту оцінку внеску особи у національне або світове надбання, посилання на джерела, у тому числі – і біобібліографічні.

Щодо дефініції, яка сьогодні, без сумніву, є сталою складовою біографічної статті як у друкованих, так і в електронних довідкових біографічних виданнях, то є багато підстав стверджувати, що початок зародження її у біографічних текстах має багатотисячолітню історію. Наприклад, усі автобіографічні тексти Стародавнього Єгипту, опубліковані Б. А. Тураєвим [23], починаються із фрагменту тексту, який сьогодні у довідковій біографістиці кваліфікується як дефініція. Найраніший із них, власне життєпис Синухета, датується епохою Середнього царства, тобто XXI–XVIII ст. до н. е. Можна сподіватися на те, що традиція дефініції у біографістиці, яка почала складатися майже чотири тисячоліття тому, навряд чи припиниться в осяжному майбутньому.

Вартий уваги ще один аспект, пов'язаний з особливостями розвитку

довідкової справи. У світовій практиці існує принаймні дві основні моделі створення довідкових видань, в тому числі і біографічних. Обидві моделі пов'язані з типом суспільно-політичного устрою країни.

По-перше, в країнах, де існують розвинені демократії та інститути громадянського суспільства, держава мінімально впливає на науково-методичну та редакційну політику підготовки біографічних довідкових видань. При цьому організаційні форми їх підготовки віддзеркалюють суспільну потребу знати своїх достойників і реалізуються через громадську ініціативу шляхом створення акціонерних товариств, фінансування яких здійснюється коштами приватних осіб та іншими недержавними джерелами.

За подібними принципами видавалися такі загальнонавчальні довідкові видання кінця XIX – першої чверті XX ст. як «Энциклопедический словарь в издании Брокгауза и Ефрона», «Новый энциклопедический словарь», «Энциклопедический словарь» Гранат. В наш час для підготовки і видання «Большой российской энциклопедии» в Росії створено відкрите акціонерне товариство «Научное издательство «Большая российская энциклопедия», яке видало вже вісім томів означеної енциклопедії.

Сьогодні енциклопедичне книговидання характеризується наявністю в розвинених державах світу недержавних (приватних) фірм, які спеціалізуються на підготовці національних енциклопедій і довідкових видань різного змістовного напрямку. Серед провідних – видавничі фірми Британіка (Encyclopaedia Britannica, Inc.), Оксфорд Юніверсити Прес, Ф. А. Брокгауз (з 1984 – Bibliographisches Institut F. A. Brockhaus & A. G. Meyers Lexikonverlag) тощо.

В Україні поступово відроджується ця традиція. Наприклад, для підготовки «Універсальної енциклопедії» (УЕ) і «Енциклопедії сучасної України» (ЕСУ) під керівництвом академіка НАН України І. М. Дзюби в 2003 р. створено Інститут енциклопедичних досліджень. Перший том ЕСУ було видано за недержавний кошт. Як зазначив І. М. Дзюба, УЕ має стати загальнодержавною інтелектуальною справою з відповідною організацією і гарантованим фінансуванням з боку держави. Не виключається також, що для підготовки УЕ буде створено «концерн з представників приватного сектору, з бізнесменів-меценатів» [10].

На відміну від демократичного, суспільство тоталітарного (радянського) типу, через відомі його особливості, обрало шлях якомога більшого контролю за інформацією в довідкових виданнях. Визначною стала керівна позиція держави на всіх етапах підготовки довідкових і біографічних довідкових видань. Це чітко простежується на багатьох складових таких

видань – концепції, цільовому призначенню, інформаційному наповненню, бібліографії тощо. В той же час держава повністю забезпечувала необхідними фінансовими та іншими ресурсами підготовку і видання довідкової літератури.

Разом з цим, для обох моделей загальним є залучення до підготовки статей найбільш кваліфікованих спеціалістів у своїх галузях знань. У першому випадку кваліфікація авторського колективу видання визначалася рівнем суспільного визнання залучених фахівців. Так, авторами 15-го випуску енциклопедії «Британіка» (1985) є шість тисяч авторів зі ста країн світу, серед них – Нобелівські лауреати. Статті помічені ініціалами авторів та знаком авторського права, іноді доповнені бібліографічним списком найбільш визнаних праць автора. Іменний покажчик авторів за алфавітом наводиться в кінці видання. У другому із розглянутих випадків на формування авторського колективу значною мірою впливала не стільки професійна кваліфікація авторів, скільки формально-бюрократичне визнання цієї кваліфікації партійно-державними структурами, а також здатність авторів підтримувати відповідну державну ідеологію.

Українським науковцям, які працюють у галузях біографістики та її довідкової складової, а також більш широкому інтелектуальному і громадському загалу, урядовцям і політикам варто також оцінити ті тенденції, які складаються у біографічній справі в Росії.

З початку 70-х років XX ст. в Росії швидкими темпами розвивається біографічний напрям – як науковий [2; 4; 7; 15; 16], так і прикладний. Над вирішенням питань методики укладання біографічних довідкових видань активно працюють книгознавці. Серед питань, які розглядаються на сторінках провідного книгознавчого наукового видання «Книга. Исследования и материалы» (з 1959 р.) в останні три десятиріччя домінує дискусія щодо проблем типології довідкових видань, у тому числі і біографічних [8; 22; 25; 27]. Її зміст сформульовано Р. Г. Абдулліним. Він вважає, що інтерес книгознавців до проблем типології видань обумовлено переважно потребами практики (книговидання, поліграфії, бібліографії, бібліотечної справи тощо), зокрема необхідністю дати науково-методичне обґрунтування процесам підготовки, випуску, розповсюдження і використання різноманітних типів і видів видань [1].

У світлі цих завдань одним з головних напрямів залишається праця над удосконаленням та оновленням науково-методичної бази довідкової біографіки за допомогою інструментів книгознавства [22; 25]. Ці процеси дещо ускладнилися внаслідок бурхливого розвитку довідкової біографіки в регіонах Росії [11]. Серед важливих проблем, що потребують

розв'язання, науковці виокремлюють також хронологічні, концептуальні, структурні, термінологічні тощо [12].

Сучасна російська біографіка, зокрема довідкова біографіка, значною мірою переймається біографічною спадщиною, виходячи із традиційної російськоцентричної концепції бачення історії, національних історій колишніх радянських республік та своєї історіографії. Вона відповідає поставленим перед нею державою і суспільством завданням формування патріотичної свідомості громадян та розвитку вітчизняної гуманітаристики.

В практичній площині цю діяльність можна умовно поділити на створення нових біографічних довідкових видань та перевидання кращих зразків російської довідкової біографістики. Звертаючи увагу на перші, варто відзначити різноманіття їх типів [5; 18], серед них – присвячені історичним подіям та ювілейним датам [17]. Розвиток цих напрямів наприкінці ХХ ст. добре ілюструє список І. Л. Беленького «Отечественные биографические издания в XX веке: Материалы к библиографии» [3], до якого увійшло понад 10 біографічних довідкових видань, присвячених Російській академії наук, понад 60 – діячам науки різних напрямів.

Варто акцентувати на тому, що перевидання добротних у науково-методичному значенні російських енциклопедій та енциклопедичних словників минулих часів стали частиною різноманітних цільових державних програм Російської Федерації. Так видавництва «Энциклопедия» та Видавничий дім «ИНФРА-М», відкрите акціонерне товариство «Научное издательство «Большая российская энциклопедия» розпочали підготовку і видання дванадцятитомної універсальної «Новой Российской энциклопедии», багатотомного видання «Большая российская энциклопедия» (видано 1–8 томи). Перевідаються кращі довідкові видання кінця ХІХ–першої чверті ХХ ст.: «Энциклопедический словарь в издании Брокгауза и Ефрона», «Русский биографический словарь», окремі томи «Энциклопедического словаря» Російського бібліографічного Інституту Гранат.

Про значення «Енциклопедичного словника» Ф. Брокгауза і І. Єфрона та сучасний інтерес до інформації, яка розміщена в ньому, свідчать повне перевидання словника та окреме перевидання його біографічного блоку. Так, видавництвом «Советская энциклопедия» (з другого тому – «Большая российская энциклопедия») було підготовлене під назвою «Энциклопедический словарь Ф. А. Брокгауза и И. А. Ефрона: Биографии» факсимільне видання усіх біографій із «Энциклопедического словаря» та «Нового энциклопедического словаря» до якого увійшло близько 40 тисяч персоналій [26].

Упорядники біографічної частини цього енциклопедичного видання керувалися певними власними критеріями. Виданий ними «Русский

биографический словарь» є зведенням біографій із зазначених вище енциклопедичних видань та містить близько 15 тис. біографічних статей (Т. 1–17). За основний критерій відбору осіб до нового видання упорядниками було обрано культурологічний принцип, тобто внесок особи, в їхньому розумінні, в політичне і культурне життя Росії. Упорядники намагалися синтезувати у цьому виданні комп'ютерні і книжкові технології. Статті адаптовані до сучасної російської орфографії і розташовані у відповідності до сучасного алфавіту. До них додано близько 70 тис. посилань і низку додатків. Біографічні статті нового видання мають відсилки до основних томів видання [20]. У 2002 р. компанія «ИДДК» (за редакцією видавництва «Адепт») видала, зі збереженням оригінального ілюстративного і картографічного матеріалу, електронну версію словника на чотирьох лазерних дисках.

Щодо «Русского биографического словаря» О. О. Половцова, то у 1962 р. його було перевидано в Нью-Йорку. Протягом 1992–1999 рр. з ініціативи та під редакцією директора Слов'янського і Балтійського відділу Нью-Йоркської бібліотеки Едварда Козінека та секретаря відділу Роберта Девіса «Русский биографический словарь» було видано в Росії видавництвом «Aspect Press» [21]. Окрім репринтної версії томів 1–25, в 1999 р. було видано ще п'ять незавершених томів («Вавила – Витгенштейн», «Гоголь – Гюне», «Маак – Мятлева», «Николай – Новиков», «Тобизен – Тургенев») та покажчики до словника.

У кінці 80-х – на початку 90-х років ХХ ст. видавництво «Советская энциклопедия» повернулося до «Энциклопедического словаря» Російського бібліографічного Інституту Гранат та видало окремими томами додатки до статті «Развитие социальной мысли в России» (т. 40: «Автобиографии революционных деятелей русского социалистического движения 70–80-х годов XIX века») та циклу статей «Союз Советских Социалистических Республик» (т. 41, вип. 1–3: «Деятели Союза Советских Социалистических Республик и Октябрьской Революции. Автобиографии и биографии») [9]. Том 40 містив 44 автобіографії діячів організації «Народна воля». Том 41 включав 245 автобіографій і біографій учасників Жовтневої революції і соціалістичного будівництва. Частина персоналій при перевиданні була доповнена короткими біографічними довідками та портретами осіб.

В останні роки російським видавництвом «ИДДК»* було створено електронне видання «Большая русская биографическая энциклопедия».

* «Электронные и традиционные словари» (рос.).

До мега-енциклопедії увійшли згадані вище енциклопедичні видання, «Военная энциклопедия» І. Ситіна, «Словарь исторический о бывших в России писателях духовного чина греко-российской церкви» Є. Болховітінова та інші, які протягом десятиліть довели свою авторитетність. Всього CD-ROM вміщує близько 150 томів текстової інформації. Разом це 132 тис. біографічних статей та 14 тис. ілюстрацій [6].

На нашу думку, зазначені процеси у Російській Федерації, особливо перевидання довідкових біографічних видань минулих часів, переконливо свідчать про суспільне намагання відродити традицію національних біографічних довідкових видань, яка була перервана жовтневим переворотом 1917 р. Ідеологічна і наукова мета цих намагань, існуючі проблемні питання є предметом окремого дослідження, але підкреслимо активну роль держави у цих процесах, яка створила певну систему стимулів та умов для їхнього розвитку, зокрема у галузі проведення наукових досліджень, в освіті, книговидаванні тощо.

Поза сумнівом, відродження, а точніше кажучи – створення традиції національних біографічних досліджень є одним із пріоритетних завдань для України. У цьому контексті російська біографічна довідкова продукція, як і відповідні видання радянських часів, містять величезний матеріал, який становить для української довідкової біографістики історіографічний інтерес. Без сумніву, представлена у них інформація щодо значної кількості українських діячів усіх історичних періодів увійде до складу майбутнього національного біографічного словника, але при цьому слід уважно підійти до оцінки результатів їх професійної діяльності, реалізації наукового, інтелектуального потенціалу і творчих можливостей особи, внеску в збереження культури, мови, національних ідеалів тощо.

Практика доводить, що створення національного біографічного ресурсу здійснюється, перш за все, шляхом накопичення персоналій із авторитетних біографічних довідкових видань, інших біографічних відомостей та новітніх біографічних досліджень. Головним джерелом для електронної бази поки що залишаються біографічні та біобібліографічні джерела на друкованих носіях.

На цьому етапі велике значення набуває праця російських бібліографів над створенням максимально повної бібліографії біографічної довідкової літератури, яка є продовженням праць І. М. Кауфмана середини ХХ ст. [3; 13; 14; 19], що дозволить ліквідувати значний хронологічний розрив у цьому бібліографічному напрямі. Раніше, в 80-х роках ХХ ст. на базі Російської державної бібліотеки було розпочато створення анотованих бібліографічних покажчиків «Универсальные биографические словари мира» [24].

Таким чином, серед загальних тенденцій розвитку біографічної довідкової справи можна виокремити наступне. В умовах швидкого зростання обсягу біографічних знань традиційна біографічна довідкова справа удосконалюється шляхом розвитку апарату видань та методики їхнього створення, наближення до потреб практики (книговидавання, поліграфії, бібліографії, бібліотечної справи тощо). Інший напрям довідкової біографістики представлено виданнями на електронних носіях. Його можна охарактеризувати як інтегративний, який органічно вміщує сумативний та міждисциплінарний напрями традиційної біографічної довідкової справи й синтезує їх відповідно до сучасних завдань, зокрема, створення мультимедійних енциклопедій та біографічних банків даних на електронних носіях та інструментів доступу до них широкого кола користувачів. Серед пріоритетів напрямку – національні біографічні бази даних, основу яких складають визнані в країні та світі вітчизняні біографічні довідкові видання.

На наше переконання, основні принципи побудови довідкових біографічних видань (словник, формування якісного науково-довідкового апарату, кумулятивних покажчиків тощо) в осяжній перспективі зберігатимуть своє значення. Це ж стосується і головної складової таких видань – біографічної статті. Усе це потребує подальшого удосконалення методичних засад усіх складових підготовки довідкових біографічних видань, опрацювання яких має виразний міждисциплінарний характер і має вирішуватися відповідними засобами біографістики, книгознавства та інформаційних технологій.

Список використаних джерел

1. *Абдуллин, Р. Г.* О некоторых аспектах теоретической разработки проблем типологии в советском книговедении [Текст] / Р. Г. Абдуллин // История книги. Теоретические и методологические основы : сб. науч. трудов. – М., 1977. – С. 5–10.
2. *Беленький, И. Л.* Биография и биографика в отечественной культурно-исторической традиции [Текст] / И. Л. Беленький // История через личность : ист. биография сегодня. – М. : Круг, 2005. – С. 39–54.
3. *Беленький, И. Л.* Отечественные биографические справочные издания в ХХ веке [Текст] : материалы к библиогр. / И. Л. Беленький // Россия и современный мир. – М., 2001. – № 1. – С. 206–223 ; № 2. – С. 234–249.
4. *Беленький, И. Л.* Проблемы биографического жанра в свете исторической науки [Текст] : научно-аналитический обзор / И. Л. Беленький. – М., 1988. – 140 с.
5. *Богулавский, В. В.* Русь. Рюриковичи [Текст] : ил. словарь / В. В. Богулавский, В. В. Бурминов. – М. : Познавательная книга плюс, 2000. – 654 с.

6. Большая энциклопедия. Большая Русская Биографическая энциклопедия. Вер. 3.0 // ИДДК. – <http://www.iddk.ru/ru/cdrom/69946.html>
7. *Винокур, Г.* Биография как научная проблема [Текст] / Г. О. Винокур // Чернов И. Хрестоматия по теоретическому литературоведению. – Тарту, 1976. – Т. 1. – С. 194–196.
8. *Гольцева, Э. В.* Типология справочных изданий [Текст] / Э. В. Гольцева, А. А. Александрова // Книга : исследования и материалы. – М. : Наука, 1979. – Сб. 38. – С. 18–36.
9. Деятели СССР и революционного движения России [Текст] : энцикл. словарь Гранат. – М. : Сов. энцикл., 1989. – 832 с. – [Репринтное издание].
10. *Дзюба, І. М.* «В Європі немає держав, які не мають універсальних енциклопедій ... Крім України» [Текст] / І. М. Дзюба; інтерв'ю брала О. Зварич // Україна молода. – 2006, 8 груд. – С. 8–9.
11. Источниковедение и краеведение в культуре России [Текст] : сб. к 50-летию служения Сигурда Оттовича Шмидта Историко-архивному институту. – М. : Рос. гос. гуманит. ун-т, 2000. – 519 с.
12. Источниковедческие и методологические проблемы биографических исследований [Текст] : сб. матер. науч.-практ. семинара (СПб., 4–5 июня 2002 г.) / ред.-состав. Г. В. Калашников, А. И. Раздорский, Д. Н. Шилов. – СПб. : Изд-во СПб. ун-та, 2002. – 256 с.
13. *Кауфман, И. М.* Русские биографические и биобиблиографические словари [Текст] / И. М. Кауфман. – 2-е изд., перераб. и расширен. – М. : Гос. издат., 1955. – 752 с.
14. *Кауфман, И. М.* Русские энциклопедии [Текст] / И. М. Кауфман. – М., 1960. – Вып. 1 : Общие энциклопедии : библиогр. и краткий очерк. – 103 с.
15. *Кертман, Л. Е.* Некоторые проблемы биографического жанра в свете историографии [Текст] / Л. Е. Кертман // Вопросы развития историографических исследований в свете решений 26 съезда КПСС : материалы Всесоюзной конференции. – Д., 1985. – С. 16–21.
16. *Мейлах, Б. С.* Биография как методологическая проблема [Текст] / Б. С. Мейлах // Человек науки. – М., 1974. – С. 9–10.
17. Наприклад: *Доценко, В. Д.* Морской биографический словарь [Текст] : 300-летию Рос. флота посвящается / В. Д. Доценко. – СПб., 1995. – 495 с.
18. Наприклад: *Щукин, А. Н.* Знаменитые россияне [Текст] : биогр. словарь-справочник / А. Н. Щукин. – М., 1996. – 303 с.
19. Русские энциклопедии и энциклопедические словари [Текст] : библиогр. указатель / сост. С. И. Болтачева, Н. Е. Зыкова, М. Ю. Кудрявцева, Т. А. Петухова. – М. : Изд-во «Рус. энцикл.», 1994.
20. Русский биографический словарь [Текст] : в 20 т. / сост. П. Калинин, И. Корнева. – М. : Терра – Книжный клуб, 1998–2001.
21. Русский биографический словарь [Текст] : в 25 т. – М. : Aspect Press Limited, 1992–1999. – [Репринт].
22. *Смирнова, В. П.* О типологии видов изданий [Текст] / В. П. Смирнова // Книга : исследования и материалы. – М. : Наука, 1993. – Сб. 65. – С. 59–66.
23. *Тураев, Б. А.* Рассказ египтянина Синухета и образцы египетских документальных автобиографий [Текст] / Б. А. Тураев. – М., 1915. – 70 с.
24. Универсальные биографические словари мира [Текст] : аннот. библиогр. указатель / сост. : Е. Ю. Елицина, Л. К. Миронова, О. М. Тюрина ; ред. О. М. Тюрина. – М. : ГБЛ, 1982. – 51 с. Всего підготовлено 7 випусків (1982–1988).
25. *Черняк, А. Я.* Современные проблемы типологии книги [Текст] / А. Я. Черняк // Книга : исследования и материалы. – М. : Наука, 1993. – Сб. 65. – С. 211–215.
26. Энциклопедический словарь Ф. А. Брокгауза и И. А. Ефрона [Текст] : биографии : в 12 т. – М. : Большая рос. энцикл., 1991–1997. – [Репр. изд.].
27. *Якимович, Ю. К.* Типология словарных изданий [Текст] / Ю. К. Якимович // Книга : исследования и материалы. – М. : Наука, 1972. – Сб. 25. – С. 22–30.
28. [Electronic resource] // [http:// www.biographica](http://www.biographica)
29. Oxford Dictionary of National Biography [Electronic resource] // Oxford University Press. – 2004–2010. – <http://www.oxforddnb.com>.